

УДК 378.12

DOI: 10.31652/2412-1142-2020-55-154-160

Романовський Олександр Георгійович

доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України,
завідувач кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна

ORCID: 0000-0002-0602-9395

E-mail: romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Резнік Світлана Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри педагогіки та психології управління соціальними системами імені академіка І.А. Зязюна,
Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, Україна

ORCID: 0000-0001-8310-1242

E-mail: svreznik@i.ua

НЕОБХІДНІСТЬ ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ ДО ВИКЛАДАЦЬКОГО ЛІДЕРСТВА У МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ОСВІТНІХ, ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК

Анотація. У статті визначено, що викладацьке лідерство є важливим фактором удосконалення освітнього процесу ЗВО і формування готовності до викладацького лідерства у майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук є необхідним та перспективним. Проте складність досягнення такої мети полягає у тому, що у суспільній думці та в уявленні самих майбутніх педагогів поняття «викладацька діяльність» та «лідерство» не взаємопов'язані між собою. Для перевірки цього припущення у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний університет» (НТУ «ХПІ») було проведено опитування студентів (N = 112) різних спеціальностей та окреме опитування 57 студентів спеціальності «Освітні, педагогічні науки». За результатами нашого дослідження як студенти освітніх, педагогічних наук, так і студенти інших спеціальностей не вважають, що лідерство є характерним для викладацької діяльності. Професійна компетентність сучасного викладача найбільшою мірою пов'язується з дидактичною компетентністю, зокрема здатністю зацікавлювати студентів та доступно викладати навчальний матеріал, тільки 1,8 % опитаних зазначили лідерство та лідерські якості як складову такої компетентності. Жоден із опитаних студентів не назвав професію викладача як таку, для якої важливою є готовність до лідерства. Більшість студентів спеціальності освітні, педагогічні науки не розуміють термін «викладацьке лідерство» та недостатньо усвідомлюють важливість готовності до викладацького лідерства для майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим, важливими є як наукові дослідження, так і просвітницька робота, спрямовані на визначення викладацької діяльності як такої, якій може бути притаманний феномен лідерства. Для майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук потрібною є цілеспрямована робота для усвідомлення ними сутності та важливості готовності до викладацького лідерства.

Ключові слова: лідерство, викладацьке лідерство, викладачі вищої школи, педагогічна освіта, майбутні фахівці освітніх, педагогічних наук.

1. ВСТУП

Постановка проблеми. Актуальною проблемою сучасної педагогічної науки є удосконалення професійної підготовки майбутніх викладачів як важливого фактору забезпечення якості вищої освіти. Досягнення ключових цілей, зазначених у проєкті «Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки», неможливе без активної позиції, зацікавленості, компетентності викладачів вищої школи. Зокрема їх сприяння та ініціатива важливі для забезпечення якості і доступності освіти для різних верств населення, взаємодії зі стейкхолдерами, інтеграції науки та освіти, розвитку системи безперервної освіти та навчання протягом життя, інтеграції у світовий освітній простір тощо [1].

У той же час у цьому проєкті відзначається, що «загалом професія викладача вищої

школи в Україні останні роки переживає не найкращі часи» [1, с. 19]. Одним із напрямів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук вважаємо розробку моделі формування у них готовності до викладацького лідерства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами удосконалення педагогічної освіти, розвитку майстерності та компетентності педагогів займалися І. Зязюн, В. Гриньова, Р. Гуревич, А. Коломієць, О. Пехота, С. Сисоєва Т. Сущенко та ін. У той же час проблема викладацького лідерства є недостатньо дослідженою в українських роботах теорії та методики вищої освіти. Окремі праці у цьому напрямі належать, наприклад, О. Паламарчук [2] та групі авторів М. Марущак, І. Криницька, Н. Петренко, Г. Габор [3].

Отже, **метою статті** є аналіз необхідності формування готовності до викладацького лідерства у майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук.

2. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Виклад основного матеріалу. Однією з перших вчених, хто ще на початку ХХ ст. вказувала, що теорію лідерства можна застосовувати не тільки для керівника, але й для викладача, була Мері Паркер Фоллетт (одна з співавторів відомого Готорнського експерименту) [4].

Р. Уївер та Дж. Ці зазначали, що «аудиторія коледжу, як і будь-яке інше робоче місце, є соціальною організацією, в якій стверджується влада, завдання призначаються і обговорюються, а робота здійснюється за допомогою взаємодії формальних і неформальних соціальних структур», при цьому «викладач зазвичай «веде» аудиторію, визначає, що повинно бути вивчено, визначає дії і читання, які повинні виконати студенти, і визначає, як буде оцінюватися успішність студентів» [5, с. 579]. М. Сфіропулос визначає лідерство як роль викладача та вважає, що «бути викладачем означає керівництво і лідерство групою різних людей для досягнення спільної мети» [6, с. 1].

Дж.А. Веннер і Т. Кемпбелл в своєму огляді теоретичних та емпіричних досліджень викладацького лідерства, зазначають, що кінцевою метою такого лідерства має бути покращення освітнього процесу, проте лідерство не може вичерпуватися тільки роботою в аудиторії, а передбачає активну співпрацю з іншими педагогами, участь у професійних співтовариствах, проведення професійних майстер-класів тощо [7]. У деяких дослідженнях основний наголос при аналізі викладацького лідерства робиться на результатах наукової роботи педагога [8 та ін.].

Дж.А. Веннер і Т. Кемпбелл вказують, що розвиток викладацького лідерства зазвичай здійснюється двома способами: у системі професійного розвитку (підвищення кваліфікації) через різноманітні програми, конференції тощо або у системі магістерських програм університетів [7]. Проте в українських магістерських програмах галузі «Освіта/Педагогіка» викладацькому лідерству майбутніх педагогів приділяється мало уваги.

Вважаємо, що застосування теорії лідерства має глибокі перспективи для удосконалення освітнього процесу у ЗВО. І формування готовності до викладацького лідерства у майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук є необхідним як з точки зору їх особистісної самореалізації, так і з точки зору успішності майбутньої професійної діяльності.

Проте складність досягнення такої мети полягає у тому, що у суспільній думці та в уявленні самих майбутніх педагогів поняття «викладацька діяльність» та «лідерство» не взаємопов'язані між собою. Для перевірки цього припущення у Національному технічному університеті «Харківський політехнічний університет» (НТУ «ХПІ») було проведено опитування студентів.

3. МЕТОДИКА ДОСЛІДЖЕННЯ

У опитуванні взяли участь 57 студентів спеціальності «Освітні, педагогічні науки», 21 – спеціальності «Публічне управління та адміністрування» та 34 – спеціальності

«Психологія». Всього – 112 студентів НТУ «ХПІ». Респондентам було запропоновано відповісти на відкрите питання «Опишіть складові професійної компетентності сучасного викладача» та продовжити речення «Готовність до лідерства – це важлива здатність... (перелічіть всі професії, які вважаєте за потрібне)». Для студентів спеціальності «Освітні, педагогічні науки» було проведено додаткове опитування. Вони також відповідали на питання наскільки зрозумілим для них є термін «викладацьке лідерство» та наскільки важливою для успішної професійної діяльності майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук є готовність до викладацького лідерства. Потрібно було обрати відповідь за шкалою Лайкерта («повністю зрозумілим», «зрозумілим», «і так, і ні», «не зрозумілим», «зовсім не зрозумілим» та «дуже важлива», «важлива», «і так, і ні», «не важлива», «зовсім не важлива» – для першого та другого питання відповідно).

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Найбільша кількість опитуваних студентів (78,6 %) при описі складових професійної компетентності сучасного викладача вказувала знання, уміння та здатності, які було об'єднано в групу «дидактична компетентність» (вміння «гарно» навчати, володіння сучасними методами навчання, здатність до активізації студентів та ін.). При цьому в описі дидактичної компетентності найчастіше згадувались такі властивості викладача, які можна класифікувати як «здатність зацікавити, мотивувати студентів» (73,2 % опитаних) та як «здатність доступно пояснити навчальний матеріал» (64,3 % респондентів).

Значна кількість опитаних студентів зазначала також досконале, глибоке знання своєї дисципліни (60,7 % студентів) та групу якостей, які ми визначили як «стресостійкість» (спокійність, стриманість, терплячість та ін.) – 51,8 % студентів. Менше половини респондентів описували якості комунікативної компетентності (ораторська майстерність, комунікативність, чітке мовлення та ін.) – 43,75 %, розуміння студентів й здатність до індивідуального підходу – 38,4 % та морально-етичні якості (відповідальність, справедливість, доброзичливість тощо) – 37,5 %.

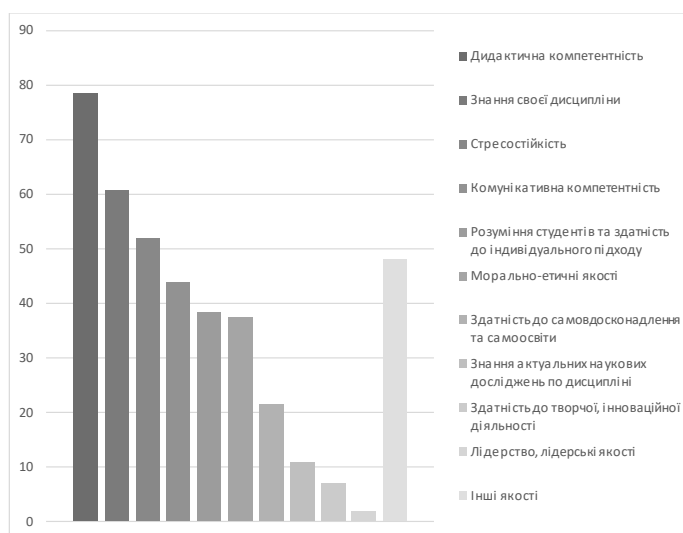

Рис. 1. Складові професійної компетентності сучасного викладача за результатами опитування студентів (N = 112), %

Відносно невелика кількість студентів вказували здатність до самовдосконалення та самоосвіти (21,4 %), знання актуальних наукових досліджень по дисципліні (10,7 %), здатність до творчої, інноваційної діяльності (7,1 %). У значній кількості відповідей студентів (48,2 %) були вказані особистісні якості викладача вищої школи, які не були

віднесені до якоїсь однієї конкретної групи через їх не значну частоту згадування. Серед таких якостей були, наприклад, вимогливість, уважність, альтруїзм, пунктуальність, завзятість, любов до професії тощо. Поодинокими були й відповіді студентів щодо лідерства викладачів (1,8 % опитаних) й ми окремо виділяємо цю групу відповідей респондентів відповідно до нашого предмету дослідження, але як наочно видно з рис. 1 професійна компетентність сучасного викладача практично не пов'язується з розвинуеною здатністю до лідерства.

Серед професій, для яких важливою є готовність до лідерства, переважна більшість студентів вказали менеджерів (керівників) – 95,5 %. В деяких випадках ця відповідь була єдиною. Поширеними у відповідях студентів були також такі види діяльності та професії, як: бізнесмени – 87,5 %, професії, які були віднесені нами до групи працівників державного управління та місцевого самоврядування – 82,1 %, військові – 75,9 %.

Набагато менш часто згадувались такі професії, як: поліцейські – 30,4 %, пожежники – 22,3 %, рятувальники – 19,6 %, прикордонники – 6,3 %, працівники служб безпеки – 5,6 %. Жодна відповідь опитаних студентів не включала професію педагога (рис. 2).

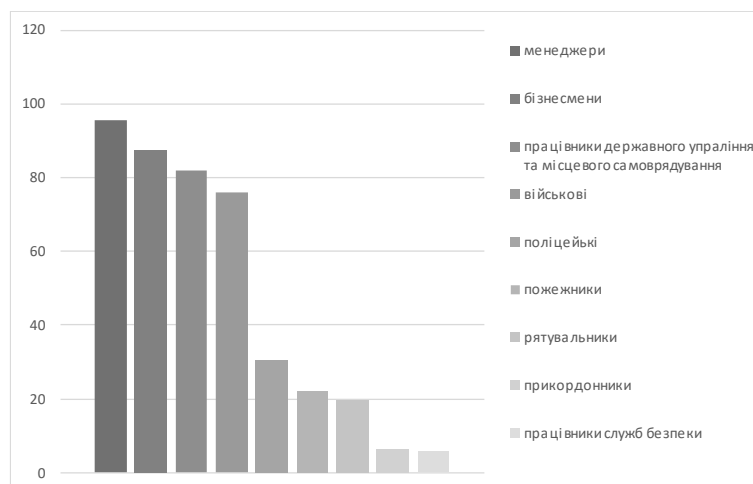

Рис. 2. Професії, для яких важливою є готовність до лідерства за результатами опитування студентів (N = 112), %

У додатковому опитуванні студентів спеціальності освітні, педагогічні науки (N = 57) було визначено, що переважна більшість не розуміють термін «викладацьке лідерство» (вважають його не зрозумілим 40,4 %, зовсім не зрозумілим – 19,2 % студентів). Тільки біля 30 % відповіли «і так, і ні», зрозумілим та повністю зрозумілим вважають цей термін трохи більше 10 % опитаних студентів (рис. 3).

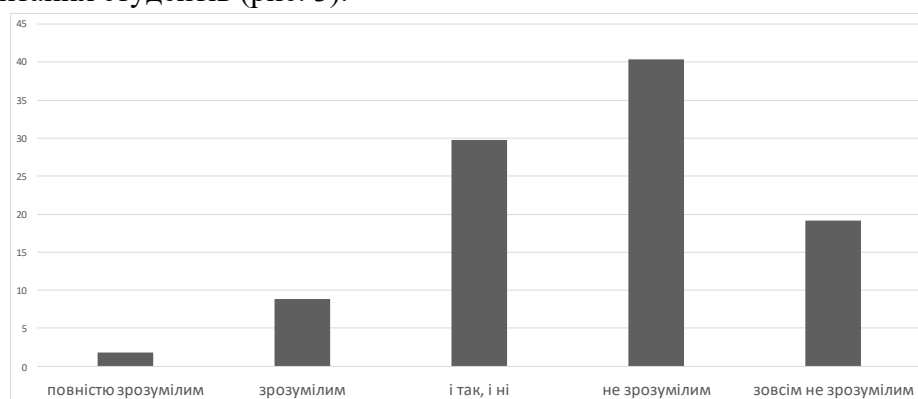

Рис. 3. Наскільки зрозумілим є термін «викладацьке лідерство» для майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук за їх самооцінкою (N = 57), %

Цілком очікуваним, у зв'язку з відповідями студентів на попереднє питання, є отримані результати щодо важливості готовності до викладацького лідерства для майбутньої професійної діяльності фахівців освітніх, педагогічних наук. Більшість респондентів не достатньо її усвідомлюють. Хоча кількість студентів, які вважають готовність до викладацького лідерства важливою (загалом 17,5 %) дещо більша, ніж тих, хто вказує, що добре розуміє, що таке викладацьке лідерство. Подібно цьому, хоча для загалом біля 60 % студентів цей термін є не зрозумілим або зовсім не зрозумілим, але менша частка – загалом біля 40 % вважають не важливою або зовсім не важливою відповідну готовність для майбутньої професійної діяльності. Найбільша кількість респондентів (42,1 %) вважає її і важливою і ні (рис. 4).

Як показали результати опитування, для майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук потрібною є цілеспрямована робота для усвідомлення ними як сутності поняття «викладацьке лідерство», так і важливості готовності до викладацького лідерства для майбутньої професійної діяльності.

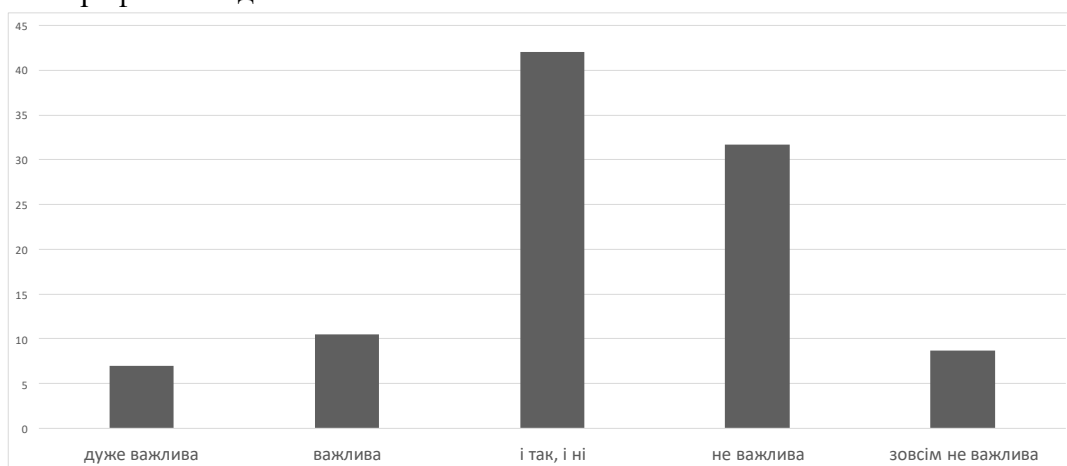

Рис. 4. Важливість готовності до викладацького лідерства для майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук (N = 57), %

3. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Таким чином, викладацьке лідерство є важливим фактором удосконалення освітнього процесу ЗВО і формування готовності до викладацького лідерства у майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук є необхідним та перспективним. У той же час, за результатами нашого дослідження як студенти освітніх, педагогічних наук, так і студенти інших спеціальностей не вважають, що лідерство є характерним для викладацької діяльності. Професійна компетентність сучасного викладача найбільшою мірою пов'язується з дидактичною компетентністю, зокрема здатністю зацікавлювати студентів та доступно викладати навчальний матеріал, тільки 1,8 % опитаних зазначили лідерство та лідерські якості як складову такої компетентності. Жоден із опитаних студентів не назвав професію викладача як таку, для якої важливою є готовність до лідерства. Більшість студентів спеціальності освітні, педагогічні науки не розуміють термін «викладацьке лідерство» та недостатньо усвідомлюють важливість готовності до викладацького лідерства для майбутньої професійної діяльності. У зв'язку з цим, важливими є як наукові дослідження, так і просвітницька робота, спрямовані на визначення викладацької діяльності як такої, якій може бути притаманний феномен лідерства. Подальші дослідження мають бути спрямовані на удосконалення освіти майбутніх фахівців освітніх, педагогічних наук, спрямованої у тому числі на формування готовності до викладацького лідерства.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- [1] Міністерство освіти України (2020). Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021-2031 роки. Отримано з <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>
- [2] Паламарчук, О. (2016). *Викладання в університеті на засадах лідерства*. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети».
- [3] Марущак, М. І., Криницька, І. Я., Петренко, Н. В., & Габор, Г. Г. (2017). Викладання в медичному університеті на засадах лідерства. *Медична освіта*, 4, 38-41.
- [4] Livingston, R.K. (2010). *An Investigation of Transformational Leadership in a Virtual Learning Environment*. (Ph.D.). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI 3433408)
- [5] Weaver, R. R. & Qi, J. (2005) Classroom Organization and Participation: College Students' Perceptions. *The Journal of Higher Education*, 76(5), 570-601. doi: 10.1080/00221546.2005.11772299
- [6] Sfiropoulos, M. (2017). *College Professors as Classroom Leaders: Strategic Thinking Capacity, Leader Influence Actions, and Classroom Performance*. (Ph.D.). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI 10681306)
- [7] Wenner, J. A., & Campbell, T. (2017). The Theoretical and Empirical Basis of Teacher Leadership: A Review of the Literature. *Review of Educational Research*, 87(1), 134-171. doi:10.3102/0034654316653478
- [8] Liu, Y., Ou, F., Deng, Y., Wu, B., Liu, R., Hua, H., Guan, Y., Chen, R., Gjesteb, L., Yang, J., Vannier, M.W., & Wang, G. (2016). Bibliometric Index for Academic Leadership. *ArXiv*. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/1610.03706>

THE NEED IN FORMING READINESS FOR TEACHING LEADERSHIP IN FUTURE SPECIALISTS IN EDUCATION AND PEDAGOGIC SCIENCES

Romanovskiy Oleksandr Heorhiiovych

doctor of science in Pedagogy, Full Professor, corresponding member of NAPS Ukraine,
head of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department of the academician I. Zyazyun,
National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0002-0602-9395
romanovskiy_a_khpi@ukr.net

Reznik Svitlana Mykolaivna

PhD in Pedagogy, Associate Professor,
Associate Professor of Pedagogy and Psychology of Social Systems Management Department
of the academician I. Zyazyun, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute»,
Kharkiv, Ukraine
ORCID: 0000-0001-8310-1242
svreznik@i.ua

Abstract. It is noted in the article that teaching leadership is an important factor of improving education process at higher education establishments (HEE) and forming readiness for teaching leadership in future specialists in education and pedagogic sciences is needed and perspective. Nevertheless, the complication in attaining such a goal is that in society's opinion and in the future pedagogues' own imagination, the notions of "teacher's activity" and "leadership" are not interconnected. To verify this assumption, at the National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" (NTU KhPI) interviewing of students (N=112) in different specialties was conducted, 57 students representing the speciality of "Education and pedagogic sciences". On the results of the authors' research, neither students from education and pedagogic sciences nor students from other specialties consider that leadership is a characteristic trait in pedagogic activity. Professional competency of a present-day teacher is for the larger part associated with didactical competency, in particular with the ability of getting students interested and expose the learning material clearly. Only 1.8% of the interviewed included leadership and leadership traits as a component of such competency. None of the interviewed students named the teaching profession as such which requires readiness for leadership. Most of the students from education and pedagogic sciences speciality do not understand the term of "teaching leadership" and insufficiently realize the importance of readiness for teaching leadership for their future professional activity. In this connection, of significant importance are both scientific research and educational work directed at defining of teaching activity as such, to which the leadership phenomenon is inherent. For future specialists in education and pedagogic sciences, deliberate work is needed for them to realize the essence and the importance of readiness for teaching leadership.

Key words: leadership, teaching leadership, higher school teachers, pedagogic education, future specialists in education and pedagogic sciences.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

- [1] The Ministry of Education and Science of Ukraine (2020). The Strategy of Higher Education Development in Ukraine for 2021-2031. Retrieved from [https:// mon.gov. ua/storage /app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf](https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf) (in Ukrainian)
- [2] Palamarchuk, O. (2016). Teaching at university on the foundations of leadership. Kyiv: DP «NVTs «Priorytety». (in Ukrainian)
- [3] Marushchak, M. I., Krynytska, I. Ya., Petrenko, N. V., & Habor, H. H. (2017). Teaching at a medical university on the foundations of leadership. *Medychna osvita*, 4, 38-41. (in Ukrainian)
- [4] Livingston, R.K. (2010). An Investigation of Transformational Leadership in a Virtual Learning Environment. (Ph.D.). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI 3433408) (in English)
- [5] Weaver, R. R. & Qi, J. (2005). Classroom Organization and Participation: College Students' Perceptions. *The Journal of Higher Education*, 76(5), 570-601. doi: 10.1080/00221546.2005.11772299 (in English)
- [6] Sfiropoulos, M. (2017). College Professors as Classroom Leaders: Strategic Thinking Capacity, Leader Influence Actions, and Classroom Performance. (Ph.D.). Available from ProQuest Dissertations and Theses database. (UMI 10681306) (in English)
- [7] Wenner, J. A., & Campbell, T. (2017). The Theoretical and Empirical Basis of Teacher Leadership: A Review of the Literature. *Review of Educational Research*, 87(1), 134-171. doi:10.3102/0034654316653478 (in English)
- [8] Liu, Y., Ou, F., Deng, Y., Wu, B., Liu, R., Hua, H., Guan, Y., Chen, R., Gjesteb, L., Yang, J., Vannier, M.W., & Wang, G. (2016). Bibliometric Index for Academic Leadership. ArXiv. Retrieved from <https://arxiv.org/abs/1610.03706> (in English)